

گفت‌وگو با حسن حسینی درباره تأثیر تحولات سیاسی بر سینمای ایران در دهه ۵۰

نگاهی رمانتیک به مفهوم جوانمرگی

بهناز شیربانی: در قسمت اول گفت‌وگو با «حسن حسینی» منتقد و کارشناس سینمای ایران که نهم آبان منتشر شد، به خوانش‌های غلط درباره مفهوم «فیلم سیاسی» در سینمای ایران به‌ویژه در دهه‌های ۳۰ و ۴۰ شمسی پرداختیم. او در آن گفت‌وگو به این موضوع اشاره می‌کند که تعدادی از منتقدان برای برخی فیلم‌ها «نشانه‌سازی» می‌کردند و همین باعث شده بود نقد و خوانش سیاسی به نشانه‌شناسی من‌درآوردی تقلیل پیدا کند. حسینی در این زمینه دو فیلم «رضا موتوری» اثر مسعود کیمیایی و فیلم «تنگنا» ساخته امیر نادری را مثال زده بود. او در این بخش از گفت‌وگو به سینمای دهه ۵۰ پرداخته و آن دوران را تحلیل کرده است. حسینی معتقد است با در کنار هم قراردادن فیلم‌های آن دوره با دیگر محصولات فرهنگی مانند ترانه، نمایش‌نامه و داستان، تصویری از روان جمعی جامعه دهه ۵۰ را خواهیم دید که نشان می‌دهد چرا گفتمان انقلابی در تحولات سال‌های بعد، روی گفتمان‌های بعد هژمونی پیدا می‌کند و حاکم می‌شود. او همچنین در این گفت‌وگو از «تقدیس جوانمرگی» در تعدادی از فیلم‌های آن دهه می‌گوید که مورد استقبال جریانات سیاسی چپ قرار می‌گیرد و نمونه شاخص آن فیلم «در امتداد شب» است.

- با نزدیک‌شدن به دهه ۵۰ بحث تناقض‌های فرهنگی بین فرهنگ توده مردم و فرهنگ حاکم در فیلم‌های سینمایی این دوره پررنگ‌تر می‌شود. کمی درباره تحولات سینما در این دوره صحبت کنیم.**

وقتی رویکرد ایدئولوژیک فیلم‌های این دوره در کنار دیگر نمودهای فرهنگی جامعه مثل ترانه‌ها در فرهنگ عامه یا تولیدات روشنفکری مثل نمایش‌نامه، داستان یا رمان را کنار هم می‌گذاریم، تصویری از روان جمعی یا روان جامعه آن دوره را پیش‌روی ما می‌گذارد تا درباییم چرا گفتمان انقلابی در تحولات سال‌های بعد، روی گفتمان‌های بعد هژمونی پیدا می‌کند و حاکم می‌شود. با بررسی این موارد به چند محور اشتراک اشاره می‌کنم. اشاره من به این اشتراکات فرهنگی در نوشته‌های قبلی‌ام ازجمله کتاب راهنمای فیلم سینمای ایران با واکنش اذهانی ناآشنا با این مفاهیم و معقولات روبه‌رو شد که بر تفاوت‌های متون تأکید می‌کردند، غافل از اینکه در برداش مردمی روان جمعی یک جامعه در حوزه مطالعات فرهنگی این اشتراکات هست که مدنظر قرار می‌گیرد، نه تفاوت‌ها. و الا بدیهی است که هیچ دو متن مشابهی یکی نیستند. یکی از این اشتراکات بحث ترویج و تبلیغ ساده‌زیستی افراطی است. مثلا در یک فیلم جاهلی مثل «صلات ظهر» با بازی ناصر ملک‌مطیعی، صحنه‌ای داریم که قهرمان فیلم ساده‌زیستی مرادش (میرشد زورخانه) را ستایش می‌کند و توصیف او، به ستایش نجف دربان‌دردی از سبک زندگی مرتضی کیوان در دهه ۳۰ با تعریف محمود استادمحمد از زندگی محمد آستین در دهه ۵۰ نزدیکی زیادی دارد. اگر این تعاریف را کنار هم بگذارید، شباهت‌های آنها حیرت‌آور است. حالا این پرسش پیش می‌آید که ساده‌زیستی که خصلتی پسندیده است، پس ایراد این ستایش‌ها چیست؟ چیزی که در این متن‌ها جلب توجه می‌کند، نفی ارزش‌های زندگی مدرن است. یعنی از ساده‌زیستی، بُعد سنتی آن پررنگ می‌شود و آن بُعد زندگی

مدرنی را که کم‌کم در جامعه موج می‌گیرد، نفی می‌کند. یکی

دیگر از این اشتراکات روستادگی است. به این معنی که در فیلم‌های فارسی متأخر مثلا برخی محصولات سال ۵۶ مثل فیلم «در شهرخبری نیست» یا فیلم «سلام تهران» این تکیه بازگشت به روستاها و تقابل بین صفا و پلکی روستا و تباهی زندگی شهری را می‌بینید. در همین دوره در آثار شاعران موج نو، حتی شاعرانی مثل محمدعلی سپانلو که زاده تهران است، شعاری با مضمون مشابه پیدا می‌کنید. اینجا باز می‌توان گفت که در زندگی متفکران اروپایی هم بازگشت به زندگی روستایی دیده می‌شود؛ اما چیزی که از این روستادگی در گرایش‌های مختلف از فیلم فارسی تا روشنفکری ما برمی‌آید، نفی مدرنیته است. در واقع نقد آن چیزی که زندگی مدنی و اجتماعی در آن دوره پیش می‌برد و این موضوع بسیار پررنگ بوده. در مفهوم روستادگی نمونه‌های جالبی داریم که می‌توان به آنها اشاره کرد. مثلا فیلم «گرگ بیزار» ازجمله فیلم‌های روستایی دهه ۵۰ است که فیلم‌نامه آن را بهزاد فراهانی نوشته و در واقع می‌توان او را مؤلف این فیلم دانست. به نظر فیلم‌نامه بسیار متأثر از نگاه جلال آل‌احمد در «غرب‌زدگی» است. فیلمی است به طور مشخص علیه مکانیزه‌کردن کشاورزی و ضد تراکتور؛ یعنی تقابل بین خیش، گاواهن و تراکتور. اینکه مکانیزه‌کردن کشاورزی ابزار است برای استثمار بیشتر روستایی‌ها. درواقع نگاه فیلم، پیوندی است بین سینمای فارسی و نگاه روشنفکری آن دوره. با اینکه در فیلمی مثل «پستچی» می‌بینید که گاوها با خوک‌ها جابه‌جا می‌شوند. این جابه‌جایی در ذهنیت تقلیل‌گرا و ساده‌ساز روشفکر آن دوره تبدیل می‌شود به وسیله‌ای برای خوانش‌ها و نمادگرایی‌های سطحی.

بنابراین خوک در نگاه روشنفکری چپ‌گرا تبدیل می‌شود به نمادی از استعمار. درعین‌حال که در نگاه سنتی جامعه هم حیوانی نجس تلقی می‌شود؛ یعنی این دو راحت می‌توانند هم‌پوشانی پیدا کنند و جالب است که در جریان تحولات

سیاسی سال‌های بعد بلافاصله ترجمه عملی می‌شود و ما‌بازای بیرونی پیدا می‌کنند. اعترافات حسین تکبعلی‌زاده، متهم اصلی آتش‌زدن سینما رкс آبادان نکات جالبی دارد. تکبعلی‌زاده که خواننده پروپاقرص آثار شریعتی هم بوده، همراه دوستانش یک مزرعه پرورش خوک را چند ماه پیش از آتش‌زدن سینما رкс در بیرون شهر به عنوان دست‌گرمی به آتش کشیده بودند. مقصود این است که هم‌پوشانی فکری و ایدئولوژیک در بین نگاه‌های مختلف خودش را نشان می‌دهد؛ اما این ذهنیت ضد مدرن در لایه‌های مختلف روان جمعی جامعه ایرانی آن سال‌ها از کجا می‌آید؟ برخی صاحب‌نظران تاریخ معاصر به تأثیر طولانی‌مدت فرهنگ ایل‌ی بر ذهن ایرانی اشاره کردند. طی نزدیک به ۱۳۰ سال حکومت قاجار این فرهنگ ایل‌ی چنان در روان جمعی ایرانیان نهادینه شده و شکل گرفته که نیم‌قرن تلاش سال‌های بعد برای جایگزین‌کردنش گویا کافی نبوده که هیچ برعکس، واکنش‌های مختلف به آن را در عرصه‌های مختلف فرهنگی می‌بینیم. از فرهنگ عوام که در فیلم‌های فارسی نمایندگی می‌شود تا فرهنگ خواص در کارهای روشنفکری.

- به چه محورهای اشتراک دیگری می‌توان اشاره کرد؟**

شباهت دیگری که می‌توانم به آن اشاره کنم، بشارتی است که در فیلم‌های فارسی اواخر دهه ۴۰ و دهه ۵۰ درباره چیرگی مستضعفان داده می‌شود. واژه مستضعف طبعاً در فیلم‌های فارسی به کار نمی‌رود؛ اما اقشاری که ما در فیلم می‌بینیم، افرادی هستند که در فرهنگ سیاسی سال‌های بعد به‌عنوان مستضعف شناخته شدند. این موضوع مرتبط است با ساختار روایی آرمان‌شهری فیلمفارسی. ریچارد دایر منتقد انگلیسی (متأثر از آرای ارنست بلوخ) الگوهای مختلف رابطه بین آرمان‌شهر و سرگرمی را به‌خوبی توضیح داده. این قبیل داستان‌ها براساس رابطه دو دنیای آرمانی و واقعی روایت‌شان را بنا می‌کنند و پیش می‌برند. در دهه ۴۰

«گنج قارون» با نمایش اینکه دنیای آرمانی قهرمان فیلم (که مخاطبان در سودای صعود طبقاتی هم در پی آن هستند)، در واقع همان دنیای واقعی محل زیست اوست، به موفقیتی تاریخی دست می‌یابند. هرچقدر به دهه ۵۰ نزدیک می‌شویم، رابطه این دو تا دنیا دیگر دیزالوی نیست؛ بلکه کاملا جدا از هم قرار می‌گیرند تا قهرمان با معجزه‌ای در پایان فیلم از دنیای واقعیت به جهان آرمان‌ها پرتاب شود. در فیلم «شهر هرت» با شرکت زنده‌یاد منوچهر صادقی‌پور، شخصیت اصلی یک تعمیرگاه کوچک موتورسیکلت دارد؛ ولی در پایان فیلم به مدیریت کارخانه لاستیک جنرال می‌رسد و دوستان خودش را به کار می‌گمارد و رابطه کارگر و کارفرما در کارخانه را تغییر می‌دهد. یا نمونه دیگری به اسم «قربون زن بیرونی» ساخته رضا صفایی محصول سال ۵۲ که در پایان فیلم راننده، دربان و تلفنچی شرکت پیسی‌کولا جای مدیران فاسد شرکت را می‌گیرند. نمونه شاخص دیگری به نام «فرار از بهشت» ساخته زنده‌یاد نصرت‌الله وحدت محصول سال ۵۳ را داریم. این فیلم داستان یک مرد روستایی است که زن ثروتمند شهری بدون اینکه مرد اطلاع داشته باشد، او را وارث خودش می‌کند و مرد طبعاً به شهر می‌آید و با موانعی برای انطباق خویش با زندگی شهری روبه‌رو می‌شود. نکته جالب این است که سراسر فیلم تأیید انقلاب سفید است. حتی ترانه‌ای هم در این مورد اجرا می‌شود؛ اما باز تضاد و تقابل بین زیرمن و پوسته فیلم کاملا اینجا هم به چشم می‌آید. شخصیت روستایی فیلم کارگرها را به مدیران شرکت برتری می‌دهد و جالب است که فیلم تبدیل می‌شود به نمونه جالبی از چیرگی فرهنگ روستا به شهر.

- آیا با نزدیک‌شدن به اواخر دهه ۵۰ این اشتراک‌ها پررنگ‌تر می‌شود؟**

پاسخ پریش شما مثبت است. محور اشتراک دیگری که در این فیلم‌ها جلب نظر می‌کند، نگاه رمانتیک به مفهوم جوانمرگی است؛ یعنی یک نوع رمانتیزه‌کردن جوانمرگی که در فیلم‌های شاخص دهه ۵۰ این موارد را زیاد می‌بینیم. شاید نمونه شاخص‌تر آن در فیلم «در امتداد شب» با بازی سعید کنکراسنی یا فیلم «ماهی‌ها در خاک می‌میرند» با بازی فرزنان دلجو است. فیلم‌هایی که جوان اول آنها مبتلا به سرطان است و در نهایت می‌میرد و چنین قصه‌هایی جاذبه‌ای برای مخاطب آن دوره داشته. دستمایه‌هایی مثل خودکشی یا سرطان را در فیلم‌های این دهه زیاد می‌بینیم و خیلی وقت‌ها دو مضمون کنار هم کار می‌کنند. مثلا در فیلمی مثل «در امتداد شب» هر دو را می‌بینیم. پس ما جامعه‌ای داریم که از آثار سینمایی و صنعت سرگرمی با این مضامین استقبال می‌کنند. هم‌زمان با این در فرهنگ چپ، شعارهای معروفی مثل اینکه عمر چریک شهری نهایتا شش ماه است، استفاده می‌شد. پس می‌بینیم این تقدیس جوانمرگی در شمایل سیاسی فرهنگ چپ آن دوره هم وجود داشته. جالب است که در فرهنگ اقشار سنتی در تحولات چند سال بعد در قالب مفاهیم دیگر باز این نگاه مشابه را می‌بینیم. حتی کمی جلوتر در فیلمی مثل «دیده‌بان» ساخته ابراهیم حاتمی‌کیا همین دوگانه مطرح می‌شود؛ یعنی نگاه ایدئولوژیک فیلم این است که ما در این دنیا یا می‌توانیم مرگی اخلاقی و سعادت‌مندانه را انتخاب کنیم یا دنیایی که شاخصه آن تباهی است. محدودیت ایدئولوژیک این فیلم‌ها از فیلم‌های فارسی تا نمونه سال‌های بعد این است که نمی‌توانند به این پرسش پاسخ دهند که ما چطور می‌توانیم یک زیست سلامت و اخلاقی داشته باشیم؟ چطور می‌توانیم در دنیا سالم زندگی کنیم. دوگانه‌ای از پیش

ما می‌گذارد یا مردن اخلاقی و سعادت‌مندانه است یا تریجیح این دنیایی که شاخصه آن تباهی است؛ بنابراین هم‌پوشانی فکری در رگه‌های مختلف جامعه یا فرهنگ عوام، فرهنگ روشنفکران گرایش چپ و گرایش سنتی- مذهبی خیلی جلب نظر می‌کند. یک وجه اشتراک دیگر نگاه هجوآمیز و تمسخر حضور اجتماعی زنان است؛ یعنی این مورد را هم در فیلم‌های فارسی می‌بینیم و هم در نشریه‌ای مثل «هفته‌نامه فکاهی توفیق» که بین اقشار مختلف اجتماعی از آن استقبال می‌شود و هیچ‌وقت حضور اجتماعی زنان را جدی نمی‌گیرند و حتی «هفته‌نامه فردوسی» که روشنفکری عوام‌گرای آن دوره را نمایندگی می‌کند و نشریه‌ای که اشعار شاملو یا نقد داستان‌های براهنی در آن چاپ می‌شود، در سرمقاله‌های این نشریه شاهد هجو حضور اجتماعی پررنگ‌تر زنان هستیم و جالب است که از طرف روشنفکرانی که با این نشریه همکاری دارند واکنشی نشان داده نمی‌شود.

در نهایت می‌توان گفت مطالعه هم‌پوشانی ایدئولوژیک بین لایه‌های مختلف فکری در دهه ۵۰ سواى تفاوت‌هایی که از جنبه ساختاری یا زیبایی‌شناختی ممکن است داشته باشد، در فهم آن روان جمعی و تحولاتی که در پی آن می‌آید، به ما کمک می‌کند.

اخبار برگزیده

مدیر شبکه کودک بابت پخش گزارش حادثهٔ تروریستی شاهچراغ (ع) عذرخواهی کرد

مهر: محمداصداق باطنی، مدیر شبکه کودک، با انتشار متنی در صفحه شخصی خود در اینستاگرام، به ارائه توضیحاتی درباره پخش گزارش مرتبط با حادثه تروریستی شاهچراغ از این شبکه تلویزیونی پرداخت.

او با اشاره به حضور خود در یکی از برنامه‌های شبکه دو تلویزیون، ضمن به‌اشتراک‌گذاشتن ویدئویی از این برنامه در صفحه شخصی خود نوشت:

«بعد از حادثه تلخ شاهچراغ و گزارش کوتاهی که از شبکه کودک پخش شد، متصد فرصتی بودم تا با مخاطبان عزیز شبکه کودک به‌ویژه پدر و مادرهای محترم چند کلامی صحبت کنم تا این فرصت در شبکه ۲ فراهم شد.

■ شبکه کودک رسانه‌ای امن برای تمام کودکان ایران عزیزمان بوده، هست و خواهد بود.

■ در تمام بازه‌ای که رسانه‌های مختلف مشغول نشان‌دادن تصاویر دلخراش حادثه شاهچراغ بودند، ما یک قطره خون، صدای شلیک کلوله و حتی تصویر آرتین روی تخت بیمارستان را هم به مخاطبان شبکه کودک نشان ندادیم.

■ ما در شبکه کودک تلاش می‌کنیم در عین حراست از امنیت کودکی کودکان‌مان به آنها بیاموزیم که نسبت به جامعه و وقایع بیامون‌تان حساس باشید.

■ گزارش ناپخته‌ای که از شیراز پخش شد، فاصله عمیقی با نیت و طراحی انجام‌شده داشت و با وجود اینکه در کانال نهال (رو نه کانال پویا) پخش شده بود، حاوی واژه‌های نامناسبی برای کودکان بود که موجب نگرانی برخی از خانواده‌ها را فراهم آورد.

■ بنده از این مخاطبان عزیز، عذرخواهی می‌کنم و به خانواده‌های عزیزمان مجدد تأکید می‌کنم که شبکه کودک شبکه‌ای زنده و در کنار شما خانواده‌های ایرانی است و اگر خطایی از این شبکه سر زد، با نقد و صبوری شما عزیزان روبه‌روز خود را بهبود می‌بخشد.

■ اما آنچه این روزها برای اهالی شبکه کودک بسیار ارزشمند بود، پوشش «آرتین-کنارتیم» بود. پوشی که بیش از ۵۰ هزار کودک عزیز در آن شرکت کردند و برای‌مان نقاشی ارسال کردند و ما فقط تعداد اندکی را توانستیم از آنتن رسانه ملی پخش کنیم.

■ شرمنده تمام انتهایی هستیم که می‌گفتند فرزندان از آنتن کنار نمی‌رود تا نقاشی خود را که برای آرتین فرستاده، روی آنتن مشاهده کند. ما نتوانستیم جز تعدادی محدود را به تصویر بکشیم.

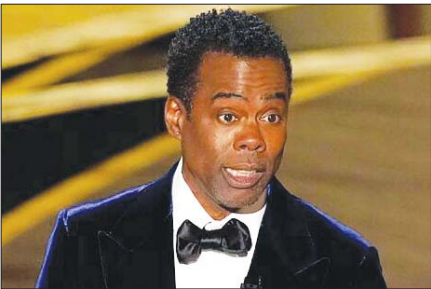
■ تعداد کمی از این نقاشی‌ها را می‌توانید در استوری بنده مشاهده کنید. نقاشی‌هایی پرهمر که غلبان عاطفه مردم عزیزمان به آرتین و خانواده‌اش را نشان می‌دهد.

■ به فکر انجام کاری برای آرتین و نقاشی‌های ارسالی هستیم. اگر پیشنهادی دارید پذیرای پیشنهادهای‌تان هستیم.

■ از تمام دوستانی که در این ایام بنده و شبکه کودک را با نقدا، توصیه‌ها و حتی توهین‌ها خطاب قرار دادند، ممنونم. همه را خواندم و بر دو دیده نهادم. حتی انتهایی که بی‌انصافی کردند و یک‌کسود نگریستند و به راه خطا رفتند.

■ شبکه کودک رسانه‌ای امن برای تمام کودکان ایران عزیزمان بوده، هست و خواهد بود.»

کریس راک مجری نتفلیکس شد

کریس راک نخستین کمبدنی خواهد بود که به صورت زنده در سرویس نمایش آنلاین نتفلیکس برنامه اجرا خواهد کرد. هنوز جزئیات کاملی از این برنامه اعلام نشده؛ اما انتظار می‌رود که برنامه ویژه در اوایل سال ۲۰۲۳ در سراسر جهان پخش شود.

«راک» بیش از این در سال ۲۰۱۸ در فیلم کمدی «تامبورین» با نتفلیکس همکاری کرده بود. او همچنین در اوایل سال ۲۰۲۲ در جشنواره کمدی «نتفلیکس یک جوک است» در کنار «دیو چاپل» ظاهر شده بود.

«رابی پرا»، معاون بخش استندآپ و کمدی نتفلیکس می‌گوید: «کریس راک یکی از نمادین‌ترین و مهم‌ترین صداهای کمدی نسل ما است. ما هیجان‌زده هستیم که کل جهان می‌تواند یک رویداد کمدی زنده از کریس راک را تجربه کند و بخشی از تاریخ نتفلیکس باشد. این یک لحظه فراموش‌نشدنی خواهد بود و ما بسیار مفتخریم که کریس این مشعل را حمل می‌کند.»

این نخستین آزمایش مهم پخش زنده در نتفلیکس خواهد بود که به طور بالقوه را را برای تعدادی از برنامه‌های دیگر آن برای پخش زنده باز می‌کند.

«کریس راک» چند ماه پیش در جریان برگزاری یک اجرای استندآپ در آریزونا مدعی شد که پیشنهاد آکادمی اسکار را برای حضور به‌عنوان مجری در مراسم نودوپنجمین دوره این جوایز سینمایی پذیرفته است و اجرای مراسم اسکار را به بازگشت به صحنه جرم تشبیه کرد.

«ویل اسمیت» در جریان برگزاری مراسم اسکار ۲۰۲۲ به دلیل شوخی کریس راک کمبدین آمریکایی با ظاهر همسرش به روی صحنه رفت و به او سیلی زد تا یکی از خجالت‌آورترین صحنه‌ها در تاریخ جوایز اسکار رقم بخورد. «اسمیت» اگرچه به صورت رسمی نسبت به رفتار خود عذرخواهی کرد و از عضویت در آکادمی استعفا داد؛ اما آکادمی در نهایت او را به مدت ۱۰ سال از حضور در این رویداد محروم کرد.